

Год. IV.

Бр. VI.

ЗОРА

ЛИСТ

ЗА ЗНАЊЕ, ПОУКУ И КЊИЖЕВНОСТ.

ВЛАСНИК И УРЕДНИК

ЈОВАН ДУЧИЋ

Издаје почетком сваког мјесеца. Износи 4—5 табака а цијена
јој је: на читаву годину 4 фор. или 9 д., за ђаве 3 фор. или 7 д.

У МОСТАРУ, 1. ЈУНА 1899.

Змајевка

Дични сине славна рода,
Српске нам ше биле дале;
Благодарна срца наша
Теби поју пјесму хвале . . .
 Нек' се бине
 У висине
Гдје шрепери зорин сјај.
 Нек' полеши
 Кроз врлеши
У Србинов сваки крај.

Нек' се бине, нек' просине
Као жижа вјечна плама,
Као твоја ведро душа
У бисерју од — пјесама.
 Зраком сјајном
 Вјечно шрајном
Нек' обасја српски склад,
 Да кроз шату
 У шом храму
Заблишта се среће над.

Ој, нек сине вјера јака,
А билинске пјесме твоје,
Нек' поведу Срб-јунака
Правом циљу среће своје.
 Пола в'јека
 Пјесто-јека
Нек' нам љубав буде плод
 В'јенац прави
 Твојој слави
Још дугује српски род.

Стеван Бешевитћ-Петров

Поклич Змају

Просијајте луче благе
 С врх етира звјезданого,
 А ви српске сеје драге,
 Од Тимока до Јадрана
 Берте ките с лавор грана,
 Да уз трепет златног сјаја
 Саплетемо вјенац славе,
 Око чела, око главе,
 Нашег Змаја!

Друже звјездам', сунцу јарком,
 Ти љубимче божјег сјаја,
 Ти си својом пјесмом жарком
 Кроз облаке наших јада
 Слао искре нових нада —
 Што клонуле с вјером спаја; —
 Од Тимока до Јадрана
 Био мелем љутих рана,
 Уздисаја...

Мостар

О, мален је вјенац пао
 На то чело, дични Змају,
 Ти си виши вјенац дао
 Своме роду, нараштају;
 У-њ си с неба сунце снио,
 Звјездама га окитио,
 Од Тимока до Јадрана
 На вихору мутних дана
 Да род грију!

Слава жару — срцу твоме
 На коме се Србин грије!
 Слава духу великоме
 Над ким златно небо бдије!
 Слава пјесми, што се вила
 По стољећа српском крају!
 Слава гласу твојих вила!
 Слава твоме умном сјају —
 Слава Змају!

Алекса Шаншић

Пјесник

— Змају —

Бй ноћ:

Над свијетом тежак простир'о се мрак,
 Намргодило чело се небеско; —
 Крвавом сузом просузио свак
 И уздах груди парао је реско;
 У мору суза гушио се свијет,
 А јецај људски раздира небеса
 И Богови већ спремили се мријет —
 А мајка земља клетвом се потреса.

И зину чељуст страховитог пакла,
 У црно зјало да све прими жртве,
 А тешка тама ни да би се макла,
 Кò црна крила Хаветиње мртве.
 И над свим свијетом зацари Сотона,
 — Грдобна авет церила се злобно!
 И неста наде са свијета. А звона
 Забрујала су мртвачка злокобно...

У оковима пузили су људи,
 Пред ноге Врагу ударили челом;
 Заспала Нада да се не пробуди,
 А света Вјера под мртвачким велом.
 Над свјетлом Тмина сјајан триумф слави,
 Истине Бога Сотона надвлада; —
 Лаж клете ланце светој правди стави
 И — проплакало људство с тешког јада.

Бй ноћ!

Кѡ црни застор облаци се свили,
Сав свемир тугом прели се и смути:
У мртвилу су људи вјечном били
И свјетлост сунца мрак надвлада љути.
Сав свијет је био као пусто гробље,
Тишина свуда спустила се страшна;
На свијету људи оковано робље
Кѡ атом Земља мајушна и прашна,
По том свемиру лутала ко звијезда
Што одређена нема свога пута;
А људи на њој ко тица без гнијезда
На сухој грани ледом замрзнута...!

И свјетла муња пропара небеса,
И гром затутњи и Сотону смлави,
И мртвачка се раздера завјеса —;
А благим лицем сунце се појави.
По сјајној траци — ко по млијечној стази —
Хурија красна са висина ступи,
А за њом сјајни безброј трака плази
Од црне биједи људство да откупи.

И куд год ступи све животом дише:
И сухе гране одјеше се листом;

И чесмом хрида зајубори чистом.
И мирисом јој дах замири руже,
Са вела танког лахор лишће дирну;
И међу грањем славуји протуже,
И пијев зашуми кроз нарав свемирну...
И зајубори пјесмом васиона,
И живну нарав што но шћаше мријет:
Са ока суза осуши се бѡна — —
У Еден красни претвори се свијет!
Са њена чела благи зраци сјаше,

„— — О, бесмртнице — Хајд' на моје груди!...“

Кѡ тајном чежњом, слатким гласом рече,
А с чувства жарка дрхтнуше јој груди
И с усана јој кѡ да мед протече:

„ — — У вртлогу си свијета худом био,

„Ал' у срцу ти сјајна искра сјала;

„И дух ти није сјајни потавнио,

„Нит' смути ти се небо идеалâ...“

„Кѡ чисти алем срце ти је чисто,

„Пророчка Мисѡ светом циљу смјера,

„Кѡ сјајна капља ум ти се је блисто,

„У мрачној ўзи свјетлила ти Вјера!

„По трња стази водила те Нада!

„У небо своје упиро си очи —;

„Кад Пако срне да те злѡбом свлада,

„Тад смјелије ти нога свјетлу крочи.

„*Ја сам пјесма!* — Хајд' на моје груди — —!“

И усна усну цјеловом додирну,
На нов'га живот ускрсну, пробуди,
И љубављу му груд запали мирну.

Бй ноћ . . .

— Кō црно вело, тамна ноћ је била;
 На црном небу сјајна звјезда плану:
 — У људском срцу ниче Пјесма мила
 И новом дану, жива зора свану —
 Живота бољег људству сјајан вјесник:
 Вила са плавог дарова га свода,
 Да мелем-пјесмом људству ране вида,
 Да худом робљу кликне: Ој, слобода!
 Да дуге с неба и да зраке скида —
 На земљи буде Богочовјек — Пјесник!

Модрич (Босна)

Л. Х. Карабеговић

О педесетогодишњици

књижевног рада — Змај-Јовака Јовановића

Кроз пространства чудна, даљна,
 Несазнавна и бескрајна
 Немо ходи силно време
 Ко велика, страшна тајна.
 Чува небо тајну ову,
 Ал' гле неки умним оком
 Ипак могу да је прозру
 Којим барем иде током, —
 А коме се ово дало,
 Тог је небо целовало.

И дух дична слављеника
 Свећ је знао да загледи
 Шта будућност нама носи:
 Да нам светли или бледи?
 Да л' се ведри наше небо
 Ил' урнебес буру носи
 Врх слабачке сâде наше
 Да их сатре и покоси, —
 Да л' нам срећа руке шири
 Ил' дах пада на нас пири? . . .

У бисерју умља светла
 Брâном негом родољубља —
 Пола века освештанам —
 Једна мисо друге дубља.
 Листај, читај свуд ћеш наћи

В. Кикинда

Пророчкога јасног гледа,
 Будућност нам скоро цела
 Путе своје ту испреда.
 И што то нам он казива
 То највећма диже дива.

Подигла се поколења
 Пале луче славе праве,
 Плету венце да их свију
 Свом генију око главе.
 А плам ових јасних луча
 У само се небо даје,
 И пламтиће и светлиће
 Кроз све српске нараштаје.
 Док се српски мисли, збори
 Слава ће му да се ори.

Ал' станимо! Шта би била.
 Права дика славе ретке,
 Надвисило сва признања
 Замирило над све цветке? . . .
 — Што је песник предсказиво,
 То да свагда разумемо
 И путима показаним
 К будућности бољој гремо:
 То би дало праву дику
 Најмилију и песнику.

Љубомир Лошић

Успомена Змај-Јована Јовановића

— Мита Қалић —

Чини ми се, да је мој покојни отац још за времена тако зване „про-визорије,“ при крају педесетих година служио с Јованом Јовановићем у Новосадском магистрату као чиновник полиције, те је отуд био с њиме познат. Еда ли је то познанство старо, још из младости било, — не знам; само се толико сећам, да сам као дете Јована Јовановића, кога су тада: *Киш-Јаношел* или краће: „Јоца, Киш“, звали, по неки пут у нашој кући с браћом му: Ђуром, Корнелом и Митом, као госте при ручку ил на вечери виђао. Нарочито се Корнел приљубио нашој кући, која беше добрим гостима свагда рада, те се почесмо већ и својакати називајући га сви редом: *Браца Корнел*. Али сам се с Митом најбоље опријатељио, дружећи се с њиме као магистратлија, кад сам на крају седамдесетих година ступио у варошку кућу као писар. Мита ме чешће призиваше у „Змајевац“, у Каменици, где смо се, обично само нас двојица рибјим паприкашем, саламом и сиром својски прочастили и у здравље нашег песника-великана, уз одушевљене здравице по коју чашу добре каменичке белине испијали на душак. Змајевац је виноград баш над самим спахинским двором каменичке баште, који је назван по песнику Змају што се ту у тишини, на свежу ваздуху и далеко од светског метежа, најрадије бавио и написао велик део својих дивотних песама. Још ми је и сада у памети онај изненадни случај, како сам први пут на „Змајевац“ доспео. Једног летњег вечера, обиђем у шетњи с Ма-

јурске стране Варадин град, те се успев на горњи пут што у Каменицу води, застанем, очаран бајним погледом на питому Фрушку, која се туда као неки морски залив, у полукруг око Дунава савија. Не знам колико сам занесен био красним полагајем те српске „Свете Горе“ у којој су, као што Змај-песник у ненадмашној новели својој „Видосава Бранковићева“, вели: дванајст српских манастира, дванајст сјајних алемова, — кад ме наједаред трже клопот кола и викање имена мога. Пренув се као иза сна, опазим на тањи-гама Корнела и Миту, браћу Змајеву, где ме бичем и рукама дозивају да к њима на кола дођем. Изненађен примим понуду радо, но у место кући, натраг, одвезох се у Змајевац, где нас дочека пријатељска вечера, те ти ми онако у троје до неко доба ноћи не мож' боље бити проведемо. Ноћ беше красна и топла, месечина као дан! Из суседне спахинске баште одјекиваше звонко прижељкивање славуја; снежним цветовима начичкана багренова дрвета просипаху заношљив миомир; а на широку светлу Дунаву чује се идиличан шум воденичких точкова што те чисто успављује. Ја се био раздрагао а моји домаћини зевају. „Слушај Мито, — рече ми мој имењак, — у нас је обичај, да сваки гост који први пут на Змајевац дође, у књигу споменицу ма што упише, па де упиши и ти.“ Рекав то, донесе подебелу књигу, перо и мастило, те ја у одушевљењу у коме бејах, напишем у стиховима отприлике ово, на које се којекако сећам јер је про-

шло од то доба боме, неких петнајст, шеснајст година.

Кад сам синоћ туда шето,
Хладовина око града,
Сусрете ме браца Корнел,
С мојим Митом изненада.
Те ја дођох с њима амо
До Змајева дивна стана;
У песама славуј-гнездо
Нашег милог прижељкана.

На остало се не сећам, само ми задњи стихови у памети осташе:

И тај изглед, и то грање,
Раздрага ми срце моје
Натера га на певање.

И кад сам записао, опростим се с браћом која одоше да спавају, а ја се попех на високе од дрвета, као кула степенице, те уживах у тихој, ноћној лепоти слушајући божанствену хармонију тичју, цвркулт попаца, и трчкарање и Дунавски шум, а при најдивнијем осветлењу пунога месеца. Тако ме и зора затече. Видећи Мита како за природом гинем, призиваше ме по чешће у виноград, где бисмо редовно ноћили тако, да сам на Змајевцу своју сталну постељу имао над којом је моја слика била обешена.

Но да се винем мало у назад. Кад је на измаку педесетих а освитком шездесетих година почела Баховска апсолутна владавина да по-нестаје, то чудо и покор деветнајстог века, кад од силних шпијуна зевнути ниси смео а да не будеш оглобљен; када је чак и српска црква денунцирана била, како се у њој јавно поје: *Ненадјејшесја на књази и на сини человјеческија в' нихже њест спасенија* — јер је то револуционарно, чиме се народ против власти буни; када је цензура као стена груди српске књижевности притисла да дахнути не могаде; када

је свака слободнија мисао, свака слободнија реч угушена била, када се велим та загушљива, сура маглуштина разлазити поче а први се млазеви излазећа сунца уставности и грађанске слободе на зренику указаше, стаде и књижевност наша новим животом да се буди. По великим школама и свенаучиштима у Бечу и Пешти, основаше ђаци књижевне дружине, те покренуше и алманахе па и листове у које своје радове: песме, приповетке, оцене и расправе штапаху. Тако постаде у Бечу „Зора“, у Пешти „Преходница“, а по угледу на великошколце, засноваше и ђаци по гимназијама своје дружине, како да и они одушка даду своје пробуђену родољубљу у стиху и прози. У оно време, оснује Ђока Поповић забавни лист „Даница“ чијом појавом, може се рећи, настаје бујни покрет духова, прави „Drang und Sturm“ период у књижевности нашој. *Даница* беше једини центар у ком се стекоше сви умови млађих књижевника и с ове и с оне стране Саве, да по спреми својој, народној књижевности што већма користе, и сва срца, која одушевљено куцаху за род, слободу и остале идеале српскога народа. Сваки број *Данице* кипио је од родољубивих песама млађаних песника наших. Па не само то, већ и друштвени па и политички живот биваше свеснији и српскији. Најревнији апостоли буђења свести у народу бежаху Пештански и Бечки великошколци. Сваких школских ферија поврела би омладина ђачка у Нови Сад, где би приређивала прве беседе српске са чисто српским програмом и декламацијама таквих песама које смо у *Даници* читали а спеване од песника, које смо лично и познавали. Те беседе биле су први та-

ласи који су у најудаљеније крајеве Српства, шириле свест, понос и уздање у бољу будућност народну.

Овакви појави на друштвено-просветном пољу не моглоше остати без утицаја на школску омладину, српске новосадске полугимназије, која на ударцу свим важнијим догађајима што се народног живота тицаху, тако жедно и живо примаше у себе утиске с поља. И ако беше завод само од четири нижа разреда, то се и у њему засноваше дружине с књижевном смером, које по један, по два, писмена листа за ђаке издаваху. Разуме се, да је у свима покушајима тим *Даница* за углед служила, чији се сваки нови број на каталогу из руке у руку грабио, гутао нарочито, ако је каква песма од „Киш-Јаноша“ у њој угледала света. Киш-Јанош нам свима беше идеал; љубимац наш, понос ђачки, коме да смо могли, звезде бисмо доле поскидали да му место дијамантског прстења на ону руку натакнемо, којом онаке бајне песме писаше. Али ће се обожавањем и љубав наша према њему брзо да прометне у изненадну срдњу.

У бившој кући Мите Нешковића, нашег чувена педагога а тадањег, сушколника и друга нам, становаше неки техничар Личанин са сестром: Розином, која се са сестром Нешковића Мите добро пазила. Та Розина беше девојана српска, нешто старија од нас, у лицу црне масти, жаркастих образа, ситних костију, малена раста али живих, црних очију и с вечитим осмејком на танким и као рубин црвеним, уснама. беше благе нарави и смерна понашања, због чега је ми редом волисмо и као другарицу своју сматрасмо. И ако бесмо ђачићи, она пристајаше уз нас и не отуђиваше се. Појавом српског, народног

позоришта које се баш некако у то доба оснивало, склописмо ти ми добровољну приказивачку дружину у истој кући Нешковићевој, у којој је и Ђура Јакшић становао, те станемо градити позориште, позорницу и остало, при чему су нам и пријатељице наше које делом а које саветом помагале. Једна од главних помагачица беше и Розина Личанинова. Не прође кратко време а пуче глас, да се Розина за Киш-Јаноша удаје. Ми бесмо као громом поражени! Не могосмо схватити, како да Киш-Јанош испроси нашу другарицу а да о том нас не запита. Нађосмо се ужасно увређени на њега. При сусрету с њиме, јављасмо му се хладно, тек као од беде. Али је славуј нашао „Ружу“ којој је у славу имена њена: Ружа — Ђул — најдивније песме, бесамртне *Ђулиће* своје, певао. И ми кашње читајући то, опростисмо му и заволисмо га још и више него пре. Од то доба прође неколико година и писац ових успомена, оде из Карловаца у Будим да полази шести разред државне гимназије. Прво му беше, да походи свога чика Јову-Змаја, који онда као надзорник Текелијанума, уједно беше и председник Преходнице. Змај-Јован се спремаше да полаже докторат медицине и да наступи лечничку праксу у Новоме Саду или бар у околини Новог Сада. Разбирао се о свему шта је тамо доле ново, те ме наговори, да се за члана у *Преходницу* упишем, што сам одмах и учинио. Баш је био дан седнице. Ту сам упознао Миту Поповића, Милана Андрића, Ђуру Бугарског, Чика Стеву Поповића који беше друштвени тајник а ту се нађе и Лаза Костић, мој иначе, још из Новог Сада старији познаник. Седница беше веома занимљива и при-

лично бурна због Поповићеве *Данице* на коју сва омладина листом ђипи, само је Бугарски и докторанд Ненадовић, брањаху. После седнице одвојимо се нас десетак, међу нама Чика Јова-Змај и Лаза Костић те се упутимо Дунаву. Како беше јако топал дан, то нас Лаза Костић позове у неки дућанац, у ком се продавало млеко и воће, на ужину, што ми, разуме се, драговољно примисмо те уђемо унутра, грабећи се који ће до Змај-Јове да добије места. Ја бејех тако сретан те се баш до Чика Јове и Лаза Костића посадох, да гутам речи које као варнице из уста ова два најгенијалнија песника наша, кресаху. Ми наручисмо воћа а Лаза узе густо млеко, те онако расејан у разговору кашикицом сипаше ситни шећер, што је ту пред њиме у тањарићу стајао. Па како су тако њих двојица у разговору удубљени били, не сећа се Лаза да окуша млеко, већ кад мишљаше е је доста слатко, натегне шољу и — дрекне те ђипи као опарен. „Ао, та ја сву со у млеко сасуо“, повиче Лаза, начинивши кисело лице да смо сви у урнебесни смех прснули. Држећи да је шећер, сву је со у млеко изручио. — „Е мој Лакане — види се да имаш соли у глави“ — приметиће Змај-Јова, сасвим хладнокрвно. Но пред завршетак да споменем још нешто.

У Новом Саду, у том средишту просветног и политичног живота српскога народа у Угарској, у ком се сабрао цвет интелигенције, која је и у журналистици и на саборима, Пештанском и Карловачком, водила борбу за напредне, а слободоумне идеје, и права народна, где су прваци наше уметничке појезије, својим радовима одушевљавали и омладину, те тиме одхрањивали подмладак нов

за будуће књижевнике и борце, ни мало није чудо што се омладина око својих вођа купила, где год јој се само дала прилика, да у њину друштву ма што добро чује, ма чем се ваљаном поучи. Тако је у Новом Саду било три главна места на којима се омладина, разоноде своје ради, редовно, тако рећи, стицала, а то је: Алмослинова кавана, гостионица код „Сокола“ и „Беле лађе“. Замислите дугачак сто, за којим у прочељу седи Др. Светозар Милетић, с десна уз нега Змај-Јован, с лева Лаза Костић, па Илија Вучетић, Миша Димитријевић, Милан Савић, Јова Бошковић, Коста Трифковић, Чика Стева Поповић, Новак Радонић, Илија Огњановић, Др. Младен Јојкић, Тона Хацић, Сава Петровић, па почешће и неки знаменити Србин са стране; — каквог је ту академског разговора бивало, каквих узвишених мисли о књижевности, уметности, просвети и којечему другом, да ти уживање беше слушати ту науку, ту духовитост, тај жар и одушевљење сасвим што народу у бољитак иде. Дабоме да је ту било и шале и досетака, али таквих што суну као ракета те се распрште у најкрасније боје, да ти срце од милине заигра. Једанпут знам, да сам био сведоком, где су наше најбоље хумористе: Змај Јова, Новак Радонић и Илија Огњановић у шали бадрцали Лазу Костића, а Лаза их по каквим каламбуром флегматично само преклопи. Јова Бошковић беше нешто тога вечера зловољан те је само воду пио, док су сви остали пили које пиво, које вина. Неко ће из друштва да примети: Зашто Јошка (Јована Бошковића, бившег министра просвете у Београду, звали су у Новом Саду: Јошком) данас воду пије?

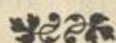
Нашто ће Змај онако из небуха да примети:

Нешто Бошко воду пије,
Нешто Бошку добро није;
Ал ће Бошко вино пити,
Па ће Бошку добро бити.

Ко је оног озбиљна, ђутљива и скромна Змај-Јована Јовановића у друштву слушао како креше досетку

Солбор

за досетком, збија шалу за шалом, говори у стиховима читаве здравице а који иначе кад говори већином муца, јер му речи не могу да достигну мисли, које лете као муње, тај не може да његову потпуну важност схвати и оцени. Но ја ћу да свршим, да и другима у овом листу начиним места.

Б а б и њ е

— Мита Њешковић —

Већ бејаш гимназиста, кад сам био први пут на бабињама. А то је било, кад се родио Мирко, првенац Змајована. Године се не сећам, али беше то доста давно.

Како су живи и трајни утисци, који се приме у младим годинама! Ја се и данас добро сећам многих појединости од тога дана; сећам се и сваке познатије особе, која је била као гост у кући Змаја тога дана, који је за њега толико знаменит и један од најсретнијих. То му је могао сваки и на лицу читати.

У то доба Змај је имао у Новом Саду своју сопствену кућу и то у близини Ајмашке цркве — друга, али трећа кућа од ћошка од цркве, кад се одатле иде Николајевској цркви. Ту је и првенац Змајев, мали Мирко, угледао први зрак Божјег дана.

Мати Миркова — као што је познато — била је Ружа, рођена Личанин. Она је имала нешто особитога у себи и на себи, чиме је задобивала свакога, ко би с њоме неколико пута био у разговору. Са својим родитељима и сестром становала је дуже времена у нашој кући, те сам — још као дечак — бивао

сваки дан с њоме, тим више, пошто су њезини с мојима врло добро живели.

Ружа се је знала спустити до малене деце и с нама се тако забављати, као да им је парица. Зато су је мала деца и имала необично радо, те би чисто оживела, кад би се она нашла у њиховој средини. Али знала се је она лепо наћи и у друштву девојака, које бејашу од ње подоста старије. Њезина жива разговорност, вечити осмејак око усана, веселост и особита окретност осигуравали су јој место и у таким круговима. Ове девојке увек би осећале неку празнину и монотонију, кад не би Руже међу њима било.

Така је она била као девојче; — девојање није ни провела, јер се врло рано удала.

Када сам је последњи пут видео у Панчеву — где се је Змај настанио био као приватни лекар — била је тешко, врло тешко болесна. Кад сам је тако слабу а готово несталу видео, притиснула ме је била нема, али дубока туга и жалост. Та ја сам готово цело детинство провео у њезиној близини и друштву; није

чудо што сам према њојзи исто оно осећао, што и према сестри. Свега је било на њој нестало. Само јој је — ваљда и до последњег, самртног часа — лебдео на уснама онај неусиљени, питоми осмејак, а у црним крупним изразитим очима она жива жар, која је годила свакоме, када би га погледала.

Та дакле млада, весела, умиљата и досетљива женица, беше мати ново-рођеном делији Мирку.

Али од куд баш тим именом да окрсте првенца Змајева?

У оно доба водила се је љута борба између Турака и Црногораца, у којој су ови непобедиви брђани, као и свагда починили чуда од јунаштва. Но у целој тој херојској борби беше најчувеније име војводе Мирка. То име спомињало се тада свуда и дању и ноћу у свима срп. круговима, у свима друштвима, при шетњама, забавама и у разговору, а особито дечјим ратоборним играма.

Ето, то је био разлог, што је Змај хтео рођењем свога првенца, да му у животу остане у памети и срцу дубоко урезана успомена на време јуначке борбе Црногораца а и на оно име, чији је носилац био представник славних победа Црногорских. И томе је дакле разлог, што је први потомак Змајев добио на крштењу име: *Мирко*.

Бабиње су проведене врло весело уз најбоље пријатељско расположење. Али за мене је то вече било значајно, нарочито још и ради тога, што сам имао прилике, да из нашег дечачког кутка посматрам кретања и слушам разговоре, досетке, певање и шале људи, који су у оно доба а и касније играли одличну улогу у културном животу нашег оностраног народа. Већ сам онда много слушао о политичком

борцу, Светозару Милетићу, читао песме и приповетке од Ђуре Јакшића, Лазе Костића, Јаше Игњатовића, Мите Михајловића (названог „барона.“) и др. Па све те људе гледао сам и слушао по милој вољи при овој бабињој вечери. Поред осталих, сви су ови — као интимни пријатељи Змајеви — били тога дана гости његови и његове Руже.

Расположење после вечере расло је приметно. Змај је сигурно морао бити у исто тако блаженом и племенитом расположењу, кад је Ружи за свога Мирка рекао:

„Бре муку му, нек устане
Моје сунце јарко;
Сад му бабо мисли да је
Краљевићу Марко!“

Милетић је седио у прочељу — као да сад гледам оно место. Он, као и остали гости бивао је све расположенији. Али никад до краја — који се био јако отегао — није изгубио своје одмерености. Смејао се са осталима, бивао је све разговорнији, радо се и он упуштао у шалу; али је ипак из свега тога провиривала нека озбиљност — како ли то да назовем.

Јаша Игњатовић — бар мени — изгледаше онда врло оригиналан. Мађарска атила са утегнутичакширама у чизмама, истицала га је у целом друштву као човека особењака. Па онда његов мађарски нагласак, оно вечито жмиркање и лако увлачење врата у десно раме при разговору, некако је ванредно утицало на посматрача, који на све то није навикнут био. Иначе у веселом друштву био је врло занимљив и красне нарави.

Ђура Јакшић беше понајбујнији. У неколико пута, у своме одушевљењу изустиио је по неке импровизирани стихове, намењене најмлађем станов-

нику ове земље, што је често изазвало општи смеј.

Барон Мита беше уредник: „*Роли-Дабје*“. Кад год сам погледао у његову лепу изразиту, али и врло ћелаву главу, увек су ми долазили у памет стихови из тог његовог шаљивог листа, којима је шибао убитачни обичај стезања код женскиња. Слика уз ту песму беше врло оригинална, али слабо уметничка. Барон је певао:

„Наша Анка
Хоће да је танка.
У тим груд'ма
Има л' срца људ'ма?
Не би рек'о,
Јер уздуж и преко
и т. д.“

Барон Мита је био омиљена личност у веселим пријатељским друштвима, ради његове веселе ћуди и ваздан добре воље. Осим тога је добро ударао у гитар, уз то и лепо певао.

Лаза Костић, својом стереотипно разбарушеном косом, смишљао је кога ће и како ће неопажено да нагарави. Та без тога се бабиње у Срба не даду ни замислити, — управо без тога нису бабиње. Он је тако смишљао, а њега је други већ предварио, те је баш он и био први међу нагарављенима. И ма колико да су се сви гости тога чували, ипак не остаде ни један чиста лица. Како је друштво морало често прснути у смеј, када су пред једног, или другог изнели огледало, који је себе, у потпуно озбиљној позитури замишљао, непревареним.

И тако је ово весело расположено друштво а и нас полетарчиће изненадила зора. Забава, шала, досетке и општа раздраганост текли је таком живом струјом, да чак ни ми малићи

не имадосмо каде, да помислимо на спавање.

Па каква је разлика између оног и данашњег нашег весеља. Данас вас у главном прође цело време у љутим мукама слушајући службене и безброј свакојаких здравица. А у њима се обично лаже и маже појединцима, обасипајући га таким хвалама и неким заслугама, да у све то не верује ни наздрављач, нити наздрављени — ако је толико паметан. О Мирковим бабињама свега тога не беше. А зашто? — Можда зато, што у оном друштву није било ни једног заслужног мужа?!

Па онда ни у политици несмо тада били толико напредни као данас. Данас хвала Богу имамо толико политичких странака и толико непријатељских, и готово крвнички омражених табора у народу, колико је год у нас капуташа. И та несретна манија отуђила је касније једно од других и оне особе, које при Мирковим бабињама беху живели и пазили се као рођена браћа. Али шта би, кад нас је силни прогрес закупио!

Него да престанем.

Ако сам овде што забележио, што се можда до сад није код нас знало, добро је да се не заборави. Код других народа бележе људи са особитом пажњом и најситније појединости из живота својих знаменитих људи. Зато држим, не ће бити од штете, да се одрже у успомени нашега народа тако важни и сретни тренутци онога мужа, који је постао правим љубимцем свога народа и чију педесетогодишњицу књижевног му рада цео данас српски народ на свима странама једнодушно и одушевљено прославља.

Покрађен Змај

— Др. Илија Ђуђановић - Абуказем —

Догађало се чешће, да су поједини плагијатори присвајали Змајеве идеје, а баш и речи и поједине стихове из његових песама, — бивало је, да су „шаљиви“ листови доносили Змајеве досетке и продавали их као своје својој безазленој публици, али Змај за то није марио, нити му је било што жао и неправо.

Али пре три године учињен је код њега један плагијат, на који ми се богме Змај у писму и потужио.

Јунија месеца године 1896 добијем од Змаја писмо из Београда и у постскрипту тога писма читам овај елегични извештај:

„Имам нешто да ти се похвалим. Ономад сам се поновио, али негативно. Дође неки лола, *па ми покраде целу гардеробу моју*, осим онога, што је на мени било, — *црне хаљине, све летње хаљине, „иберциер“*, све је то братац покупио, — само се смиловао на *зимски капут*, — хвала му и на томе. Мислио сам ове године да идем здравља ради у коју бању да се *лечим*, — ал због овог случаја, канда ћу морати оставити другима да се *лече* и слушати како мој *цеп лелече*.“

Ова ме крађа већма љутила, него кад сам оно у Харамбашићевим песмама читао оне Змајеве мисли и стихове, и кад сам у београдским „шаљивим“ листовима наилазио на оне многе чланке и вицевице из Змајевих листова прештамpane без навађања извора, из којег је црпљено.

С тога одмах узех перо у руке, да учиним хришћанско дело, те да пострадалог пријатеља утешим и да му покажем да сам пун учешћа у

његовој невољи.

Писао сам му ово:

Драги Јово!

Примио сам јуче твоје мило писмо и читајући у њему, како је неки шаљивчина покraо твоју гардеробу, те ти однео све летње хаљине, црни „анцуг“, „иберциер“ и *тако даље* (да богме он је *тако* отишао даље,) веома сам се изнајпре једио и смутио, но кад сам о ствари хладније промислио, изгледала ми је врло природна. Ти велиш да си баш хтео ићи здравља свог ради у *купатило*, но, па зар у *купатило* требају *хаљине*?! У купатило се улази *без хаљина*. Само не видим у томе логике, што је *зимски капут* презрео и оставио? На што то? Ког ће ти врага сад на овој врућини *зимски капут*? Боље би било да је и њега однео, а оставио ти какве „швимхозне“ за купање, кад си већ намеравао да идеш у купатило. Управо рећи то багателисање твога зимскога капута увреда је, и ја бих на твоје месту послао том обешешаку своје секунданте, да га позову на двобој, и буди уверен, да кад би ти он изишао на двобој, добио би ти потпуну *самисфакцију* (ако т. ј. није твоје хаљине већ продао Чивутину). Иначе је тај шаљивчина заиста заслужио, да му за ту његову *шетњу* по твојим собама напишеш „Оду“, али да не чекаш док направи и *педесету шетњу* по твојој кући, (као што си код мојих *шетња* чекао), него да му сад одмах спеваш ту оду, шта више, управо би требало, да си му онога часа, кад је излазио из твоје куће: саставио оду и декламовао му кроз

прозор отприлике онакву олу, какве си мени написао; (моја се почиње, *Стани Абу, стани Абу* —), па тако да си и њему ускликнуо: *Стани — стани* — можда би човек *стао*, а особито да си песму још пропратио са неколико метака из револвера, можда би га који метак *у срце дирнуо*, као и сама „Ода“, те би онда заиста стао и не би ишао даље. Међутим најзгоднија би била *трећа* ода, што си мени певао, јер погледај само прва четири стиха у тој оди, па ћеш наћи речи: „*Стани — стани — али где је? Ето где га нема! Побег'о је, побег'о је...* и т. д.“ Па зар то не би и за твог новог сарадника и помоћника, (помоћника у ношењу твојих хаљина) згодно било!

Но ипак ја држим, да је он то с добром намером учинио. Он је рад да твоје хаљине остави, те да их после 100 година прода каквом музеју. Шта мислиш, шта ће оне вредити кроз 100 година! Шта би сад човек дао за какав капут, што га је носио Доситије Обрадовић, или за какве гаће Бранка Радичевића? За

Нови Сад

то немој тужити, утеш се, особито ако су хаљине шнајдеру плаћене, и ако нису у капуту оставио коју свилену мараму, у прслуку златан сахат, у чакширама кључ од Вертхајмове касе, а у „иберциеру“ какав лоз од класне лутрије, који је добио „хаупт-трефер“. Међутим сад треба да се утешаш, јер си доктор филозофије,* па као филозоф сети се твојих старих седам грчких колега: Солона, Тала, Питаке, Вијанта и т. д., а нарочито се сети Питакове изреке: „*Праштање је боље него ли освета*“, а ја сам уверен, да је и дотични лопов имао на уму ону другу Питакову изреку: „*Пази на згодан час!*“ те је и заиста пазио на згодан час, (кад нема никога код куће,) и испало му је за руком. Још ћу ти и то напоменути (да знаш за други пут,) да је други неки стари грчки филозоф неком приликом рекао: „*Пази на своје ствари, кућу и орманове закључавај, прозоре не остављај отворене кад ти није нико код куће, јер није сваком човеку света она заповест божја: „Не укради“.*“

У ЗМАЈЕВУ СПОМЕНИЦУ

— Записи српских књижевника —

Кад би се песници прекрстили у цветове, онда би у Змајевом перивоју било и Гетеа и Шилера, и Таса и Мисеа, и Руже де Лиља и Кернера, и Хајнеа и Виктора Ига, и Милтона и Овида, и Пушкина и Љермонтова, и Владике Рада и Бранка, и Мирзе и Беранжеа, па чак и Сервантеса и Шекспира. И сви би ти цветови носили ипак посебно обележје *овога* сада.

У таквом изобиљу сви укуси могу бити раскошно задовољени.

Погодба је једина за то, да се при уласку у врт предрасуде оставе на вратницама.

Београд

Др. Миленко Р. Веснић

*

Све и кад би било могуће поуздано измјерити искреност осјећања пјесникова, око чега се новија критика тако много обрће; све и кад бисмо могли несумњиво загледати у душевну

* Те године је будапештански филозофски факултет послао Змају-Јовановићу диплому почаснога доктора филозофије.

радионицу и одсјећи пјесникове мисли од стварнога осјећања; представе маште умјетникове (а тијем путем и настају виша осјећања) ако богате наш осјећајни живот кроз психичне емоције, ако нас примамљују да кроз умјетничку свијест гледамо на свијет и догађаје — чине велику љубав у културном развијању једнога народа. Ко смије рећи да Змај није за читаво по вијека вршио ту мисију у својем народу? Народ му то данас и признаје, јер је његова појезија огледало живота нашега за толико година, и јер је Змај образовао неколико нараштаја својом умјетничком свијешћу. Народно признање најбоља је оцјена за дјелање пјесниково, и ми се данас клањамо томе признању.

*Карловиц**Радивој Врховац*

*

И све пјесме убавих крајева
И сви в'јенци румен-ђулистана
И жубори зелених гајева,
Мало јесте за златног Ти дана!

Прими уз то *Главо Одабрана*,
Вјечну харност прембијелих дјева,
Чије лице љуби зора рана,
И Српчади, што о Теби сн'јева...

Добри Чико, на многаја лета!
Орила се твоја слава света,
А ми бољег не просимо дара,
Њег' од Тебе, српске пјесме цара;
У Тебе је до сунца полета,

Ти нам кажи стазе бјелог' св'јета!...

*Дубровник**Вид Вулешић-Вукасовић*

*

Поздрављам с поштовањем и радошћу педесето-годишњицу твоје прославе дични песниче, чије сам песме свагда са највећим одушевљењем декламовала, особито „Песма о Песми“, у којој све кажеш што човечију душу подиже, оживљава, и

храбри, да не клоне ни у најтежем искушењу! Нека те Бог поживи још много година на дику и славу свију нас.

То ти из свег срца жели твоја највећа поштоватељка

*Београд**Милка Тргурава*

*

„Душо моја душе бих ти дала,
Па бих тебе својим драгим звала.“

Срп. нар. пјесна.

Овако пјева српска мома, своје идеалу — своје драгану. Овако пјева српска мајка успављујући своје чедо, свој понос и узданицу своју. Овако може да запјева наш омиљени Змај Јован своје српскоме народу, јер је он сву своју душу излијео у своју пјесму, а та пјесма одјекнула је у души свакога Србина. Ехо тога одјека разлијеже се данас широм цијелога српства па нека се јасно чује и са херцеговачких кршева.

*Јајце**Лука Трђић-Ђелокосић*

*

Као што се под старим грмом, што у вихру извија најстраховитије звуке, гноји најплоднија земља, тако се око народног песника, хвата бајка народне љубави, кад у судбоносном часу, племенитошћу, пожртвовањем и јунаштвом, оваплоти занос свој.

И песникова слава траје, колико и омиљеност његове животне легенде.

Ако је песник био прости, спутане ћуди, те не знашаше стварати славолуке, свуд, при проласку свом, и ако жар његових песама, распламћиваше груди потиштеног народа, онда је *омладина* дужна, да му оплете лик и живот, чарима свог одушевљења, и да буктињама своје благодарности, обасјава ореолом песника, и бесмртност његових списа.

Јер Бог је реч и живот, у једно!

*Трст**Хајим С. Дабичо*

*

Кад први пут одох Бечу ћесареву,
чудно неко осећање обузимаше срце
моје при помисли: Видећу Змаја!

Змај!

И дођох Ти дому с другом својим,
и очекивах Те како никога дотле.

Отворише се врата, а моје срце:
тик так! тик так! — рекла бих
нешто, а не могу...

Змај!

Од раногa детињства, па све дотле:
моја Те душа замишљаше као оне
змајеве из народних песама наших.
А гле онда! Преда мном је обичан
човек... Обичан!... Оо, не!... И
од тога доба, Ти си ми вазда песник,
Змај... — — — — —

На постељи сам занесена... то
јест, све је готово, па ме буди из
заноса онај великан, у кога бољци
својој лека потражих... Говори
својим језиком, изговара моје име,
зове ме; чујем га, а не проговарам...

Мој добри и нежни друг јеца;
слушам га с тугом, а не тешим га
— не могу.

„Мила моја Српкињо!“ — изустиио
си ми Ти благо, српски.

Српкињо!

И раздрагана душа ослажи слабо
тело... проговорих!

„Боже!“ — изустих и отворих
око преко кога везе не беше, што
је, тобоже, здраво, и погледах у очи
онога што ме не зовну именом које
на крштењу добих, но много мили-
јим... Зовну ме именом које носи
и она света ми душа, — што тада
бејаше међу живима, али, вај, далеко
од мене — мајка моја; зовну ме
именом, у туђини тако слатким...
Погледах у очи Тебе, а Ти ме глeдаш
нежно, очински — у очима Ти се
блистају сузе.

„Жали ме јадну, младу а не-
срећну“, помислих, па ми б'и, лакше.

Жалио си ме, јер си Србин и
— човек.

Као човеку Ти и хвала за све
добро твоје, које ми у туђини
учини!... Хвала!

Београд

Јелена Димитријевић

*

Змајева је појезија душевна живо-
творна храна српском у подмлатку;
њом ће се српски нараштаји насла-
ђивати. Слава му!

Београд

Архим. Нићифор Ђучић

*

По пољима српске славе,
Узабро си цвјетак мили,
А од тога цвјетка благог
Алђели су вјенац свили.
И божанско твоје чело,
Где вјечити Гениј влада
Окитили: Тад уз лиру
Трже твоја душа млада
Са небеса рајске сјени
И свијетле луче сплете
У руковјет пјесме миле.
И задахну жића дахом
Што би вјечне магле скриле
Духу српском даде лет
Отвори му нови свјет.

И сад твоје сједе власи
У јесени позних дана
Гледа ће но исток руди
Сјајна зора засијана.

Брује гласи свети, мили
„Анђели ти вјенац свили“.

Цариград

Осман А. Ђукић

*

Змај ће живјети вјечним животом
у срцу свога народа. Бесамртност
се мора сплести око имена онога
човјека, који је данас у стању да на
видику цијелога Српства, не страху-
јући ни од каква пријекора, довикне:
Половину сам вијека љубио свом
душом оно што је лијепо и узвишено,
пет сам деценија плодовима свога

ума одушевљавао и заносио свој
напаћени народ, а дочекао Несторове
године љубећи Српство искрено,
силно и ватрено.

Мостар

Штеван Жакула

*

У историји се огледа душа народа,
у песми душа песникова. У песмама
великог Змаја огледају се обе душе.

Слава Змају, који је тако заносно
опевао Косово!

Приштина

Мван Мванић

*

Појезија је прилика зрачна, а
Змај ју је запазио и кројио јој српско
рухо тако лако, тако складно, тако
сјајно, као ретко ко.

Београд

Момчило Мванић

*

У Енглеској постоји звање дво-
рског песника. Кома се оно повери,
тај има дужност да опева све важније
догађаје у животу владалачке поро-
дице, рођења, свадбе, умирања
Таку дужност од прилике вршио је
код нас Змај, али с овом разликом.
Он се није хтео изједначити само с
једном породицом нашег народа, па
ма то било и силом највишом. Он
се изједначио с целим народом. Нема
тог догађаја у народном животу у
коме он није учествовао својим сти-
ховима. Његова *Певанија*, то је
кроника нашег доба. Змај није био
песник мимо свет, што живи сам са
својим сновима. Он је заједно са
својим савременицима проживео све
њихове значајне тренутке. Са свим
је право да они данас деле с њиме
једну његову радост, кад је он кроз
сав век делио с њима не само ра-
дости него и жалости.

Београд

Слободан Јовановић

*

Бесмртна дела нашег личног Змаја
јесу оне „благајне“ у којима његова
велика душа борави, и ми им се

обраћамо за забаву поуку и утеху,
и у радости и у жалости, и у срећи
и несрећи.

Нови Сад

Заринка Калићева

*

Више пута сам се запитао: Зашто
Змај није готово никад никуд путовао?
Најдаљи му је пут, чини ми се, био
Праг. Ту је провео као ђак један
семестар или два. Иначе најдаље до
Беча. То тек није никакав пут.

Нијесам ни ја никакав гроф Јосиф
Зичија, а прилика је да не бих био
ни кад бих имао његово благо. Јер
и ако је благо највећа олакшица при
путовању те и велики покретач,
ипак то није доста. Као што има
богатих људи који се готово никад
не мичу из постојбине своје — Џе
Гулд, који је прије десетак година
умро као најбогатији човјек на свијету,
у Њу-Јорку, веле да није никад
видио Јевропе — тако има и сиро-
машака који обиђу свијет. Бива сад
и у окладу да неки крену без раз-
бијене паре и обиђу сав свијет. Ја
нијесам никад био велик путник,
сад сам први пут у Риму. Ал' ипак
сам се мало обазрео по свијету. Још
као младић прошао сам од Париза
до Москве, у Црној Гори, у Венецији,
у Берлину и т. д. Збиља: Кад сам
оно ја био у Москви, 1867. могао
је ићи тамо свако ко је хтио, готово
бесплатно. Било је тамо свега свијета,
само Змаја није. Али збиља, сад се
сјећам. Био је у Москви са кнезом
— Николом, на крунисању цара
Николе али што тамо реку, на
срамоту, силом. Није могао кнезу
одрећи. Тек што је стигао у Москву,
нестаде га. Нити га је кнез више
видио нити итко од кнежеве пратње.
Мисле да се из истих стопа вратио
дома. Змај није никад спомињао тога
догађаја, а ја га нијесам питао, с
тога, ако нијесам добро обавијешћен,

примам исправак. Али је свакојако прилика: *Se non è vero è ben trovato*.

Беспослени људи могу себе питати: Да је нешто Змај видио више свијета, да је био више Змај — јер у ту руку не само да није никакав *Змај*, змајеви имају крила те могу летити и лете, него, није друге, прави *служ* — би ли више пјевао, би ли другачије пјевао, и што је највише, би ли пјевао љепше?

Но како ја сад нијесам никако беспослен, то се нећу ни упуштати у расправљање тога питања, него то за сад остављам „благоразумним“ читаоцима, а ја ћу надовезати на то, ако Бог да, други пут, кад будем доколан, и, допустите, на другоме мјесту.

П. п. Био је још двапут на Цетињу. Ал то је особита глава његова животописа, доста „забавна и поучна“. Свакојако и тај изузетак потврђује правило.

Рил

Др. Лаза Костић

*

Било је то године 1872, када сам из позоришне дружине Лазе Поповића, као глумац-почетник, дошао у Нови Сад дружини Срп. Нар. Позоришта.

Почетком речене године, чиниле се већ у велико припреме за Свето-Савску Беседу, на којој ћу беседи и ја први пут као глумац суделовати. Био сам изабрао старо-енглеску баладу: „Уелски барди“, коју је препевао наш Змај-Јован Јовановић. У то време наше српске „Беседе“ у Новоме Саду, биле су већином приређиване у просторијама тадашњег „друштва за радиност“. И колико се сећам, програм беседе био је — оног вечера — из особитих пијеса склопљен и свака је тачка програма са неком особитом прецизношћу била изведена, па ни моја прва декламација није била баш постидна, на

чему имам једино да захвалим препеваоцу споменуте баладе, свом врлом наставнику, у чијој сам се близини од тада чешће налазио. Његови мудри збори и говори, као и песнички му умни створови, нападали су млађану ми душу одушевлењем за идеале Србинове.

У помен оних „златних“ дана из доста давно минуле прошлости, а у славу нашег великана, прибележио сам ово неколико редака, те из дубине захвалног ми срца кличем: Нека је свака част и слава личноме сину славног нам рода! Слава узор Србину, див-песнику: *Змај-Јовану Јовановићу!*

Митровица

Јандра Л. Лукић

*

Када бејаш млад, учио сам те на изуст, рецитовао божанствене песме твоје, а груди ми беху испуњене муњом и громовима, али и неким непојамним миљем, што тако годи срцу и души Србиновој!...

Сада није тако! Старији сам... Сада могу пре да заплачем и да кроз сузе довршим читање величанствених, патриотских песама твојих, желећи с тобом заједно, да Српство постигне ону величину, оно јединство, ону славу, што све тако мудро и тако лепо провејава у редовима песама твојих, које су благо васцелога Српства!...

Београд

Веља Миљковић

*

Ноћ је мрачна, глува, нема
Ветар хучи. Звезде бледе
Покрај пећке мачак дрема
И полако, тихо преде.
А ми, деца, ситна, мала,
Покрај ватре поседала.
— Сеја Нада наша мила
„Невен“ лепи расклопила,
Забавља нас и весели:
„Децо моја сваколика,
Чујте што вам чика вели,“

Па још прича, песма, слика —
Све што нама деци годи
И ка мети правој води ...

Еј вечери, ви сад где сте
Пуне сласти, среће, миља?
За мало ли нама бесте,
Као мирис од босиља — —

Прохујало ... Ноћ је нѐма
Ја усамљен, тужан седим,
Попац цврчи, мачак дрема,
„Увеоке“ тужно гледим:
С њима трајем дане своје
И тужимо *ми обоје*.

Београд

Борислав Сл. Микић

*

О петсто и десетој годишњици
косовске погибије, Српство ће про-
славити двије велике славе.

Једно око оросиће му суза за-
хвалности за борцима, који поги-
боше за вјеру и отаџбину своју.
Кроз друго око сијаће му весела
искра, која није друго него благо-
творни плод оног благословеног сје-
мена, које наш велики Змај Јован
Јовановић већ педесет година сије
по до недавно пустом пољу српскога
народа.

Задар

Др. Алек. Јв. Мишровић

*

Сред градине миришљаве
Омиљен си сада стао,
По којој ти Народ љубав
И признање посејао.

Нас згреваше душа твоја
До у овај светли час,
Срце твоје куцало је
Са срцима свију нас.

Сад с клицањем у радости
Пружамо ти кићен сплет,
Да ресимо дела твоја,
Твог генија отсјај свет.

Благо теби, чија слава
Славом кити и све нас!
Твојом стазом Српство греде —
Теби кличе Народ вас!

Хајдлберг

Ђожа С. Николајевић

*

Године 1885. радећи „Белешке о Ђ.
Даничићу“ (штампане у годишњици
Николе Чупића, VIII, Београд 1886.)
написах и ово: „Кад сам се као
младић разговарао с пок. Ђ. Дани-
чићем о Бранку, дивећи се лепоти
језика Бранкова, он ми је приповедао
како то све у Бранка није случајно,
него како је Бранко с особитом
пажњом језик учио. Памтим добро
да ми је два три пут приповедао
како је Бранко, ради чистоте језика
и лепоте стихова својих, читао
Речник Вуков од корице до корице,
памтећи или бележећи непознате
му речи или обрте који би за посао
његов подесни били. Онда сам се
дивео тој стрпељивости Бранковој.
Но ондашњим мојим појмовима о
песништву и о природном дару
певања једва ми је појамно било да
се песник изложи таквоме једноме
теретном и сухопарном послу. (Годи-
шњица VIII, 394).“

Данас бих томе могао сигурно
додати ово.

У оно време чинило ми се да је
дар све, да је надахнуће безгранично
моћно и да је сила песничка сама
богодана.

Сада пак мислим да је природни
дар главно и да без њега ништа
бити не може, али да уз величину
иде исто тако велика дужност тај дар
обделати, угладити, окитити свет-
лошћу, оснажити широким видиком,
и дубоким погледима.

Вара се свако ко би мислио да је
облик бесмислица. Неговање облика,
неговане с љубављу, са студијом,

увек је у неодвојној вези с унутрашњом садржином. Иста је моћ и она што ствара садржину и она што одређује облик, и потпуност је уметничког створа тек онде где су језгра и облик у потпуном складу.

Цариград

Стојан Жованковић

*

У политичкој олуји четрдесет и осме године, просинула је кроз мрак и облаке са натуштеног неба звезда Змајеве поезије, и она на српском сазвежђу и данас још најсјајније трепери.

А шта значи име Змај?

Данас је то име симбол, један остварени сан; оно је одјек гласа и тежње српског још несабратог племена. Кроз његову песму здрави се Србин са Тимока с братом од Невесиња; његовом песмом отпева лепа Далматинка косовској тужбалици.

Кад је Змај певао лебдио је звонки глас и одјеком су треперили Авала и Ловћен, Фрушка и Велебит, Шара и Романија, Требевић и Голија. Што је Змај певао, то су биле речи радости свега народа; то су били моји и твоји боли, моја и твоја туга, туга свију нас; за то песма његова налази толико одзива у душама свију нас.

Гласом лире своје Змај је подизао свест о заједници растурена братства, сабрао капитал блага српског духа и наменио га роду; тиме је постао неимар новој, бољој, будућности, којој треба да идемо на сусрет; јер Змајево педесетгодишње певање сад је тек на почетку мисије своје. Педесет година његовог певања је толико година нашег одушевљавања, васпитавања и припремања за велике задатке живота.

Дани су се снизали у године; али ми га не славимо што је остарио, него што је вазда млад остао.

Београд

Милорад Павловић

*

Певао си, дивне песме
о лепоти, чару;
Певао си о бојишту
и светом олтару!

Брисао си сузе песмом
кад заплаче мајка;
На бдијшту храбрио си
српскога јунака!

Венац плео дичној слави
наших српских тића;
Ал си знао расплакати
са твојих ђулића!

Певао си српској деци
што им понос буди;
Све врлине садио си
у млађане груди!

Твоје име, твоја песма —
то су с'неба дари;
И народ ти ево хита
да ти благодари!

Једна мисо, једна жеља
иде небу горе;
Да закуца једном молбом
пред небесне дворе!

Анђели ће чути молбу,
чути херувими;
Намолиће вечног Бога
да нам те поживи!! —

Ман. Раваница

Сергије Попић

*

Кад би се Српство имало персонифицирати симболично — Змајева биста била би му највјернији израз.

Мостар

Јован Протић

*

Великом човеку и мало речи записати у споменицу велика је част. Велики човече, душо народа мога, нека би овим, маломе мени, такове части припала кап, — данас, кад морем свога одушевљења *Теби*, велики сине, поздравља велик и *себи* дан — све Српство *твоје*, љубљени песниче *наш!*

Земун *Др. Јован Радивојевић-Вачић*

*

Пролеће је. Сунце трепти са висина —
Под кестеном хладовина:
Ми седимо ту у рајском хладу живом,
Ја са књигом, ти с плетивом.

Листи леже нетакнути, игла стала,
Само срца бију, бију.
И у уздах тајне жеље плету, крију.
А врх гране птица пала,

Чаровница, и у златне жице тресе:
„Несмелице — загрл'те се!“
Ми слушамо, згледамо се кришом клети:
— Ко ће, ко ће, започети...

В. Кикинда *Миливој Радовић*

*

И песник, као сваки човек, има своје лице и наличје; многи допиру тек само до његова наличја.

Нови Сад *Др. Милан Савић*

*

Змај и поезија за све живе нараштаје наше два су истоветна појма. И ништа простије и праведније до тога.

Рекло се, да је он трчао за популарношћу и да се удварао публици. Несрећа је, што би се исто могло рећи за све велике песнике, нарочито за велике националне песнике, који оличавају у себи поезију свога народа и свога доба. Је ли он крив што је његова деликатна песничка душа, у једном овако грубом и прљавом

времену била „заљубљена у будућност“, што рекао стари Ронсар, и што су његови идеали били у сагласности и са његовим добом и са његовим народом? А да није био тако гибак и удворан, сведок је оно службено ћутање и неми штрајк обостраних нобилитета у општој прослави српскога народа.

Хајне је казао за Гетеа: „Јадни мој немачки народе, он је био твој највећи човек!“ А наш песник је, као и његов народ, остао вазда у поштеној и поноситој сиротињи. Са својим великим способностима и још већим заслугама, поред толиких згодних прилика, он је остао сиромаш, без кућа и кола, без подрума са вином и масних положаја. И још када се човек сети како су се понаметали они који нису достојни ни да „одреше ремен сапогу његову“!

И зато што дубоко осећамо песника у њему, или што педесет година часног и корисног рада показују га као човека велика срца и широких погледа, зато што је увек био песник а не бакалин — зато ми млађи и волемо и ценимо Змаја.

Београд

Јован Скерлић

*

Твоја је појезија *некшар*; који *опија*. — Твоје су песме неисцрпна оаза, која поји и освежава читаво *човечанство!*

На данашњи дан када те цело Српство слави, када ти и велико и мало вије венце да ти увенча песничко чело, ја — скромни обожавалац твој, место цвећа и лавора, пружам руке к небу и молим Господа: да ти подари век — *правога Змаја*.

Опевао си све, што ти је племенито срце диктовало! Дао си нам киту твојих *Булића* који ће и нај-

даље потомке твоје опијати мирисом својим.

Па ипак, твоја данашња светковина не треба да угуши нежне звуке лире, твоја Муза тек сад треба да постакне у теби свети огањ, да те одржи свежа, па да нам певаш још дуго, дуго, дуго!..

... Кад се сетим шта смо за ово неколико година изгубили, не могу да се уздржим а да не зажалим на Господа Бога — што није *друкчије* уредио живот човеков:

Кад нам је дао *великане* — за што им према њиховој генијалности није глорифисао и *век*, бар... *од две хиљаде година!*

Београд

Чича Млија Станојевић

*

Лањске године, кад сам пролазио кроз питомо Цетиње, причао ми је један пријатељ ову причу:

Дошао једном и Змај на Цетиње. Велики пјесник српскога народа, љубимац је и личнога Господара нашега Николе I., који зажели, да га види у свом двору.

И он зовну једнога од остаријих Црногораца.

Иди у Локанду и зовни ми Змаја, — заповједи.

Црногорац се запањи.

— Жмаја?

— Да.

Овај се поклонил и изиђе као утучен... Кад би нешто дошао и троглав Арапин, он га се не би побојао, нити би се устезао на мејдан му изаћи... Та он је и прије излазио на мејдане и увијек се показивао као прави јунак, не плашећи се пушке ни ханџара. Али сад?... Сад не излази на мејдан ни Турчину ни Арнаутину, него — Змају, огњевитом Змају, из кога, како је из пјесама слушао, сипа ватра жива...

А, Бог и душа, са таким се не може од шале на мејдан изаћи...

— Е-еј, ће баш на мене дође ред, да га зовнем, — рече, — к'о да није било баш никог другога...

И он отра крупни зној са чела, па намргођен ступи у кућу.

А затим поче купити оружје и загледати га. До петнајест ока оружја покупио је он и задјенуо што за п'ас, а што објесио о раме.

Тада зовну жену.

— Да се опростимо, — рече. — Ако се не вратим, немој кукат', но се моли Богу за Господарево здравље...

Жена га погледа зачуђено.

— А ће ћеш, јадо? — запита га.

— Богме дошо Жмај у Локанду, па Господар, да му је за славу, шиље мене по њега... А зна, божја ти вјера, да ће он мене, јади ја њега смакнути...

И опрости се са женом, па напути капу и поносито пође, као да ће на Косово.

А кад стиже до Локанде, грмну на једно момче:

— Је ли вође Жмај?

— Ето га г'орје.

Он, додуше, осјети неки страх и обори главу, ама опет стегну срце, те пође уза степенице.

— Ха, Боже, помози ми сад ја икад, — промрмља, снимивши капу, па снажном руком прихвати за држак од јатагана. Затим прихвати и револвер, па шкрипну зубима и стаде пред собу.

— Помози Боже! — кликну још једном па отвори врата.

— Ко је вође Жмај? — дрекну из свега грла, а сијевну очима.

А, из једнога краја собе, помоли се омален, но здрав и једар старац, у швапским хаљинама, те стаде пред јунака.

— Шта ћеш, брате? — запита.

— Ђе је Жмај?

— Ево ме... Ја сам...

Црногорац га погледа.

— Немој се, Швабо, бручити са мном, јер ја нисам за шале...

Старац се осмјехну.

— Али ја сам... Ја се зовем Змај...

Црногорац се покуњи, па да у земљу пропане од стида... Зар је он толико страховао и мучио се само бадава?...

— Еј луде ли памети! — помисли у себи...

Па, окренувши главу у страну, кроз зубе промрмља:

— Иди, зове те Господар!

Мостар

Свеш. Ћоровић

*

Змај-Јован Јовановић је песник прави по милости божјој, а по недољивој чежњи срца свога, по снази и величини духа свога.

Струне његових гусала час роморе тихим гласом жубор-воде, да нам се срце топи од миља веља, а муња тајних жеља кроз срце нам стреља; час прижељкују умилном песмом славујевом, па нас опијају, крепе, снаже и заносе, или нам разгаљују душу као благи мирис липе расцветане; час дрхћу њежним гласом љубави, па нам душа чисто стрепи од тешке милине, и из срца нам излећу пуна јата златних жеља, милих снова, бајних туга, слатких ваја и миомирних уздисаја; час нам дочаравају у души чежњу за минулим лепим данима, па нам растварају бол и жалост у тиху сету, слатку тугу; сад опет громко зову у борбу за Српство, за права српска и правце српске, у борбу за златну слободу; причешћују нас светињом српске свести, славе нам врлину и

јунаштво, дичну нам прошлост и ако Бог да лепшу будућност; исмевају подлост, кукавичност, поквареност и гњилу саможивост, а шибају различите махне наше, ругобе и накараде наших дана; поучавају Српчад како ће очувати име своје, језик свој, веру своју и слободу духа свога.

Све, што ври и струји, кипи и превире у срцу човјечјем; све, што Србин љуби и поштује; све, за чим народ наш тежи, чезне и жуди: све то умео је песнички геније нашег Змај-Јована Јовановића да прима у дубине душе своје, да прекали и претопи у жару живе маште своје, па да развије неодољивим чаром у сва срца, која осећају што је лепо, добро, истинито, племенито, узвишено, свето, и нарочито што је српско!

Нови Сад

Антоније Хаџић

*

О Змају Јовану Јовановићу, као пјеснику Љубави и Отаџбине, ја сам, како — тако, своју казао другом приликом и на другом мјесту. У ловор-вијенац, што га *Зора* пјеснику спрема, уткаћу са своје стране један цигли стручак — само неколико ријечи -- тек да је кита шаренија. За мене је дјевичанска свјезина Змајеве поезије, или боље, њезина вјечита младост, књижевна загонетка. Рекло би се, чисто, као да је за овог божанственог старца Биологија збрисала из својега рјечника ријеч „старост“. Како да се та појава протумачи?...

Неки модерни филозофи не праве већ никакве разлике између психологије и физиологије, пошто се — по њихову мишљењу — те двије науке, као год и њихови предмети, међу собом преплећу, управо једна с другом бркају. Ако је то тако, онда како да се објасни младеначка

крепчина духа у тијелу, које се угиње под теретом година? Откуд пјесме славуљеве у глави, по којој је давно већ иње пало? То је, доиста, загонетно.

Но, у природи би човјек могао да нађе и томе објашњења; у природи, која је свакој ствари први образац дала. Што се мене тиче, кад год читам коју нову пјесму Змајеву, промишљам увијек на бајамово дрво, које у неко доба године осиједи као овца, али не „од старости и тешке жалости“, већ зато, што се у његовијем жилама непрестано обнавља онај богодани сок, којим се то дрво храни и помлађује.

Сиједи бајам, то је символ сиједог пјесника; и један и други дају једнако цвијеће: сјајно као снијег и орошено бисер-капљама свјеже росе...

Задар

Марко Цар

Шта да кажем?...

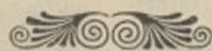
Само име *Змај*, казује нам све!

Београд

Милош Цвешћ

Мостар

Алекса Шаншић

Змај Јован Јовановић

— Стеван Жакула —

Историја српске књижевности није још исказала свога сталног суда о Змају као пјеснику. Тај се суд ишчекује с нестрпљењем не само ради тога, што ће се тада бити на чисто о вриједности књижевног рада Змајева, него и ради тога, што ће се њиме потврдити или побити мишљења некојих књижевних критичара, који су до данас покушали да изреку своје мишљење о њему. Критичарска мишљења и субјективни укус за сада су једина мјерила, којима се мјери пјеснички рад Змајев.

Скромни великане, свуд се венци плету
Да т' на седу косу кō захвалност мету;
Свуд се химне пишу, и жеље се нижу —
Поздрави Ти стижу и славом Те дижу.
И ја журим, ево, песму сам Ти спевō
— У скромности ниси то Ти ни захтевō —
А' ма један акорд од те лире Твоје
Створило је врело и за песме моје.
Хвала Ти и слава „Чика Јово-Змају“,
Српски нараштаји тебе ценит' знају!

Београд

Ђор. Л. Ценић

„Сан те хвата“ — Змај зар дрема!?
Не, та Теби санка нема,
Нема доле, нема горе —
Само Ти се песме оре; —
Буди срца, толи ваје
Кроз све српске нараштаје!

Ср. Карловци

Јован Симеонович-Чокић

Змајева је душа широко непо-
мућено језеро, а небо, што се у
њему огледа, то је *Српство*.

Дјелатност се Змајева на пољу српске књижевности разасеже кроз дуги низ од пет деценија. То много значи, а нарочито за српску књижевност, која је баш за времена првих Змајевих почетака добила своју праву форму, свој природни правац. Баш је у то доба стресла српска поезија са себе окове оне неприродне струје псеудокласицизма, којој је зачетник митроносни пјесник Лукијан; баш су у то доба она два великана, Бранко и Његуш, одредили сталну мету, којој треба да теже сви млађи српски пјесници. Прелом је био

већ извршен, борба је већ била доготовљена. Побједило је било оружје ученика Вукових.

У то се доба јавља млад пјесник Јован Јовановић. Својим првијенцима пристаје он одмах уз нови правац српске поезије. Биће од интереса дознати, одакле у томе младом полетарцу толико увиђавности, толико оштроумља и толико љубави према тим новотаријама у српској поезији? Одакле толико одлучности, да првим својим кораком ступи на чисто народно земљиште? То данас изгледа са свим природно, шта више, изгледало би неприродно, да је Змај почео своје почетничке радове језиком макаронским, струјом псеудокласичном! Али, винув се за педесет година у назад, видјели бисмо, да се то могло врло лако десити. Змај је одрастао у Новом Саду, а то значи, у једном од првијех центара старог конзерватизма. На њега су на сваки начин имали утицаја људи, који нијесу баш на длаку одобравали све Вукове идеје. Без упечатака о борби између нечега старог и новог није могао остати младић, који је осјећао у себи неког интересовања за књижевношћу, воље за пјесничким радом. Мимо младу душу каснијег пјесника „Азбукоптреса“ није могла та борба проћи неопажена. Па и ово још не треба заборавити. Ни Бранкове „Пјесме“, ни Његушев „Горски Вијенац“, па ни Даничићев „Рат за српски језик и правопис“ није могао од један пут, само једним ударцем, као гилотином, одрубити главу оној аждаји, коју ми данас називљемо: струјом псеудокласицизма. Она је и даље животарила, ако и не јавно, а оно барем тајно. Чуо јој се задњи ропец још и у каснијим данима, а камо ли не у зори Змајева пјесничког дјелања.

Змајеви радови не показују никаквог задаха те кужне авети. Можда би се и нашла по која ријеч, по који израз, који на њу подсећа, али то остаје само подсећањем, никако утицајем. Његове прве

и почетничке пјесме стоје на чистом и окрченом земљишту новог правца српске књижевности. Ради тога факта имамо на сваки начин да будемо захвални одгоју пјесникову, а понајвише његовој тетки Мики, која је знала да усади у Змаја љубав према народној јуначкој поезији, према творевинама чистог народног духа у оно доба пјесникова узраста, „када се још са јањцима грлити могао.“ Гледајући пак са чисто књижевног становништва заостаје тај фамилијарни утицај на младу душу пјесникову далеко иза оног утицаја, који су на њ имале Бранкове „Пјесме.“ Бранкове „Пјесме“ при измаку четрдесетих, а почетку педесетих година! Каквој душевној посласници за оно доба да их упоредимо!? Та и данас још видимо скоро тај исти њихов утицај на младим душама, а за оно доба најкарактеристичнија је оцјена за њих онај Рајковићев стих:

— Симу фале, ал' сад нема,
Ко би њега читат' мог'о,
Бранка куде, ал' он данас
Читалаца има много. —

Онај ведри дах Бранкове појезије, она љупка наивност младачког срца она весела живахност овога пјесника „срца и младости“ морала је силно утицати на осјетљиву душу Змајева. Без тога утицаја не можемо ни замислити Змаја. Томе не треба никаква коментара. Тај утицај одају прве Змајеве пјесме, а нарочито: „По пољу је киша...“ (Пев. стр. 8.) и „Иде мома малена“ (Вуловић „Бр. Радичевић.“ II. 173.)

Нашав у Бранку пјесника сродна својој веселој природи Змај се није могао дуго борити, коме ће се привољети царству. Можда и неразумијевајући довољно оне борбе, којој се хука и ломљава чула још у доба његова почетничког рада, приступио је он ономе правцу, који му се чинио природнији, запјевао је онако, како је осјећао да његова душа у њему пјева. Не колебајући се много он је постао првим ваљаним учеником, а уједно и нашљедником, Бранковим.

Тај се утицај може опазити и у каснијим данима Змајева пјевања. Некоји, шта више, хоће да то уброје у мане Змаја пјесника. Ради вјештине у акомодацији туђем пјевању хоће да порекну пјесничку индивидуалност Змајеву. Да ли таква сумња има мјеста, увјериће нас кратак преглед цјелокупног рада Змајева.

Главна црта Змајева пјевања јест лирика. Већ и у оним првим пјесмама, које несумњиво стоје под топлим задахом Бранкове поезије, показује се очито њезин јасни звук. Тај је звук из почетка тих и њезан, док се касније све више и више не ојачава, а на пошљетку постаје буран и заносљив. То лагано и постепено напредовање и бујање Змајеве лирике, то појачавање лирских акорада, назвао бих ја трзањем Змајевим испод Бранкова утицаја. Шта треба под тијем разумијевати мислим да ће сваки увидјети, кад упореди лирику Бранкову лирици Змајевој у почецима његова пјевања, и лирици његовој у „Ђулићима.“ Из почетка је и Змај објективан лирик, исто као и Бранко кроз сву своју поезију, али се та Змајева објективна лирика испољава мало по мало у лирику чисто субјективну. Бранко није био такав лирик. Своју субјективну лирику створио је сам Змај, а то је чињеница, која га издиже изнад оне сумње, да он нема своје индивидуалности. Преносећи лирику из опћенитости у посебност, из свијета у сама себе, дао је Змај српској лирици, можемо рећи, неки нови вид, неки нови образац. Прије њега није та субјективна лирика никад у тако јасном свјетлу избила на површину. Његови „Ђулићи“ чине епоху у томе погледу, и ради тога је год. 1864. важна за развитак и катактеристику српске новије лирике.

Јасно је, да Змаја, као лирика, највише карактеришу „Ђулићи“ и „Ђулићи увеоци.“ То су два циклуса чисте субјективне лирике Змајеве: један пун радости и заноса, други пун туге и јада, а обадва пуна њезне љубави. Један циклус попу-

њава други, један тумачи поближе други. Из „Ђулића“ видимо, за што је туга Змајева у „Ђулићима увеоцима“ онако силна и поразна, а из „Увелака“ тумачимо, како је морала велика и узвишена бити његова љубав, исказана у „Ђулићима.“ Та су два циклуса тако уско спојена, да се један не да од другог раставити, а да се не растргне цјелина. Цјелина је само онда, када су један уз другог, јер слушати веселе откуцаје Змајева срца, док му је драга у животу, исто је, што и слушати јецање његово над раним гробом њезиним. И један и други циклус ствара љубав, а она се исказује и у животу као и над гробом. У овом задњем случају може бити још јаче, још силније, јер добија ново име: туга. Та два циклуса бацају такођер и свијетлу сјенку на искреност Змајева пјевања. Из њих добијамо свијетлу фотографију пјесника Змаја као љубавника, јер је он исто онако вијеран и искрен у тузи, као што је прије био у љубави. У искреност би његових осјећаја могли посумњати — као што неки већ чине — само онда, кад не би било „Увелака“, кад би Змај, последије трагичног завршетка своје среће и љубави, био остао равнодушан, кад нам се не би изјавио и исплакао. А овако, он је диван као љубавник а узвишен као пјесник тих „љубавних откуцаја заљубљеног срца.“ Та субјективна лирика Змајева чува и сачуваће Змајево име од заборавља, ти „љубавни откуцаји“ јесу и остаће дробан бисер српске поезије.

Друга карактеристична црта Змајева пјевања јест: жица патриотска. Ако ни ради чега другога, а оно барем ради тога патриотизма Змај је толико омиљен маси српске књижевне публике. Она, ако и не зна ваљано оцијенити цјелокупан рад Змајев онако, као што то умије један човек прекаљеног естетског укуса, зна уважавати и цијенити свога пјесника, који умије бити онако одушевљен и ватрен Србин, па том ватром успалити и њу саму.

И Бранко је патриота, али га је Змај у томе погледу далеко премашао. Змај се, да тако речем, у томе патриотизму много више специјализовао него ли Бранко. Он је постао српскијем бардом. То су донијеле са собом прилике, у којима је Змај живио, донијели су стицаји догађаја, који су се одигравали пред његовим очима. А таквих је догађаја било доста. Велики размак времена дјелања Змајева као патриотског пјесника, знаменити догађаји и чињенице, које засијецају у политичку историју српску, напори српскога народа као политичке јединице, све је то давало доста материјала одушевљењу Србина пјесника. У Змајевим су патриотским пјесмама покупљени највиднији моменти новије српске историје. Он пјева и Сентомашу, и тужном гласу оне браће што желе још један Видов дан, и борби за девет крвавих дана и моменту, када се српска војска приближује Косову. Све се то уплело у његове патриотске пјесме, све је то опјевао једнаким жаром, једнаким одушевљењем. Ни један важнији покрет српскога народа није прошао мимо њега неопажен, свагда је он умрио наћи момената, када да даде израза своме одушевљењу као Србин. А што је главно, Змај је увијек имао успјеха са својом патриотском поезијом по њој га барем позна велика већина његове публике. Може бити да ће коме изгледати та патриотска поезија равна нечему одвише моментаном, нечему одвише пригодном, али ти патриотски одисаји имају још и данас своје вриједности. Кернера су створили ратови за ослобођење њемачког народа, али он се још и данас држи у Нијемаца на истој висини.

Треће обиљежје Змајева рада јест његов хумор и сатира. У томе је погледу Змај јединствени пјесник у српској поезији. Он је једини, који се с вољом бацио на то поље интензивнога рада. Он је нарочито ради тога уређивао оне своје знамените хумористично-сатиричне листове. Можемо га назвати и оснивачем такве

поезије у Срба, јер прије њега тога није било у таквој мјери. И Бранков је „Пут“ сатира, али Змајева се сатира разликује са свијем од ње. Бранко је постао сатириком из љубави према Вуку и његовим идејама и из огорчености према неувиђаности тадашњег покољења, а Змај из љубави према своме народу. Њега је титцала у срце свака мана народна, свака оштрица, окренута према његову народу, крварила је и њега. Он је универзалан сатирик, али у оквиру српскога народа. Његова се сатира раширила и на поље политичко. Његови се листови не баве само хумором и обичном сатиром, него и политиком. Он не шиба само пороке и мане српскога народа, него и неправедне нападаје на њ. Он се не бори само против онога, што је нездраво и штетно у српском народу, него диже свој глас и против угњетавања његовог. Та је борба иста као и политичка, само с том разликом, што је једна јавна а друга прикривена. Једна удара, друга само боцка. Циљ је једне и друге борбе један те исти, само су различити путеви, који томе циљу доводе. Прва стоји јавно на бранику народном, друга притајено износи слабе стране и своје и непријатељске, те тиме и лијечи и шиба.

Ако дакле уреднике политичких јавних гласила можемо назвати вођама у борби српскога народа против својих непријатеља, онда можемо истијем именом назвати и Змаја. Јер и он је био неки вођа у борби политичко-сатиурској против неправде и угњетавања, против мана и порока. Тој борби ступа он на чело средином педесетих година, а остаје на тој позицији све до измака осамдесетих. „Змај“ и „Стармали“ јесу његова копља, његови самокреси, с којима је полазио против непријатеља.

Не велом, да се та врста Змајева пјевања не ће преживјети. Ми је већ и данас бијемо бичем несавремености. Али ће она ипак остати трајна и свијетла црта цјело-

купног рада Змајева, понајвише ради тога, што ће се земља још доста пута окренути око сунца, док се наше прилике са свијем не промијене. Ми ћемо извјесно и за времена прославе стогодишњице рођења Змајева с истим одушевљем читати његове пјесме „Издајници“ и „Нобл момче“ и многе друге, као што су се читале и у оно доба, кад су оне поникле, и као што се читају и данас.

Има још једна врста српске књижевности, којој је Змај творац. То је дјечја књижевност. Она је прије њега стајала на врло славим ногама, а само јој је његов труд дао снаге и полета. Змај је био онај *spiritus agens*, који је тим својим радом постигао, да је та грана српске књижевности данас на релативно високу степену. Какве су побуде потакле Змаја, да се бави том граном књижевности, познато нам је из задњег Увеока. „Де год је Српче које, љуби га, ради нас!“ причуо се њему гласак његове помрле дјечице. Па и касније је, незадовољан успјехом својим на пољу борбе као уредник шаљивих листова, довикивао, да ће отићи дјеци. Не само дакле његови фамилијарни осјећаји, него и утицаји са поља јавног рада и борбе, приближивали су све то ближе српску дјецу Змајеву срцу. Да је та љубав Змајева према дјецу велика, о томе нема сумње. Он је и у своје брачној животу био обдарен дјечицом, коју је од срца љубио, али се у брзо морао с њима раставити. Њежни отац пренио је ту своју очинску љубав на сву српску дјечицу. Он се спушта у њихов круг, посвећује њима своје силе, те им својим пјесмама тепа, забавља их, учи и одушевљава.

И сами противници Змајеви признају, да је он на томе пољу недостижан. У томе је барем погледу мишљење о Змају једнодушно. У томе правцу није у стању српска књижевност да стави уз бок Змају кога другог свога радника. Ни један српски књижевник нема ни толико воље ни толико одушевљења за тијем радом, као

Змај. А колика је у њега та воља и то одушевљење види се најбоље из тога, што његово осјетљиво очинско срце прожима то исто одушевљење још и у оне дане, када се око главе пјесникове саплео вијенац и низ од шездесет и шест година. Још и данас може Змај бити задовољан са пресудом о томе своје раду. Данашњи, па и каснији, његов рад биће само један камен темељац више у споменик његове неоспорне славе.

Покрај тога рада у везаном слогу писао је Змај по нешто и у прози. Па и данас издаје он још по коју мрвицу, својих „Прозаида“. Али проза није јако оружје Змајево. Прозом је писао Змај у доколици, у слободну времену од осталог пјесничког рада. Али се ти његови радови још доста високо држе, рекао бих, више ради имена Змајева, него ли ради њихове умјетничке вриједности. „Шаран“ ће се дуго одржати на српској позорници ради своје фабуле, ради свог ведрога хумора. „Видосава“ је пуна романтике и неког фатализма, али ће се још дуго читати ради своје патриотске тенденције. И проза дакле Змајева одаје двије његове јасне особине: хумор и патриотизам.

Задње овеће пјесничко дјело Змајево јесу „Сноватице.“ То је циклус пјесама, које су удешене на форму народног начина пјевања. Народна је поезија још од првих почетака била Змају извором, из којег се напајао његов творачки дух. У задњим је данима свога пјевања Змај захватио мало дубље у тај извор. То се види не само по форми, него и по духу тијех пјесама. Оне су задржале, до душе, на себи сва обиљежја Змајеве лире, оне су и лирске и патриотске и шаљиве, има их неоспорно лијепих и дивних, али као цјелина не остављају оне на души онога миља и оне бујности, као првашње његове пјесме. Патриотске пјесме „Снохватица“ не могу никад тако узнијети срце, као пријашњи бурни узвици Змајеви, њихова објективна лирика не може никад

тако да опоји душу, као љубавни акорди „Ђулића“. Све је нешто тихо, нешто млако, нешто старачки. Тако је исто стало и са хумором у њима.

Али „Снохватице“ нијесу у стању да

поколебају у нама вјеру у величину Змајеву. Њему не ће нико моћи одузети за то, јер је у свему велик. Он је велик и као љубавник, и као отац, и као човјек, и као патриота — као пјесник.

ПИСМА

Змајова у француској књижевности

— у споменицу —

Женева, маја 1899.

Кад сам пре неколико година полазио у туђину да продужим своје образовање, од српских књига међу мојим стварима налазила су се једино ова два дела: *Речник француско-српски од Настаса Петровића* и — *Певанија Змај — Јована Јовановића*.

Прво је дело било алатка, помоћу које ваљало се наоружати знањем једнога лепог и корисног језика, који интеллигентноме човеку отвара једну од најбогатијих књижевних ризница — француску књижевност. Друго, ремек-дело песника неувелих *Ђулића* и *Ђулића увеока*, наменио бејаш, још при поласку, да ми у туђини, у слободним часовима, буде — души посласаница...

„Туђина је и мртвацу тешка“, као што сасвим умесно рече нам велики јубилар у *Бранковој земљи*, а камо ли живом и мисаоном створу. Србин у туђини, свесан прилика у којима се налази данас његово растргнуто племе, далеко од свих својих милих и драгих, размишља више но икада о својој отаџбини и своје несретноме али и јуначкоме и интеллигентноме племену. Он је њих волио свом силином младих осећаја и кад је у њиховој средини живио, али су ти осећаји куд и камо јачи и бујнији у туђини.

Кад год ме је у туђини обузела туга за домовином, чежња за милим завицајем, ја сам готово редовно узимао у руке Змајеву *Певанију* и њу прочитавао. Колико је пута у мојим жилама младићска крв узаврела, срце почело јаче да куца а сузе потекле као какав млаз топле и бистре воде, сећајући се наивнога и безбрижног детињства и красних и јединствених дечијих песама у нашој књижевности Чика Јовиних, које сам на изуост учио и у свакој могућој прилици декламовао! Колико сам само пута са слашћу и једном врстом националне гордости гласно читао његове патриотске песме и баладе! А шта да кажем о оном пријатном узбуђењу, кад год сам гутао *Ђулиће* и *Ђулиће увеоке* највећег српског лиричара, а шта пак о ономе низу хумористичких песама у којима се тако јако манифестовао, као и на другим пољима, Змајев велики песнички дух и таленат.

Врло сам често прочитавао и његову лепу уметничку приповетку, која је једина позната нашој милој публици, онај прави бисер са песничкога извођења у нашој књижевности, *Видосаву Бранковића*. Њу сам један пут прочитао и у једној свечаној прилици, када је и српска омладина око „Виле“ у Женеви, прослављала седамдесетгодишњицу од рођења Дра Светозара Милетића. Сматрао сам, да омладина која треба да се одушевљава народним борцима

као што је био див — Милетић, треба да има исто тако на уму, — како је народно суђење о онима, који пођу путем Бранковића!

Песник је у овој приповетци, причајући нам жалосну судбину несретнога Уроша Бранковића, свештеника из бајнога Срема, и његовог проклетог дома, изнео једно традиционално осећање, које је кроз толике векове остало дубоко урезано у српскоме народу, а које се труде да униште, са доста успеха и зналачки, наши најодличнији историци. То је осећање о издајству Вука Бранковића и проклетству народном.

Ту приповетку требало је, по моме мишљењу, превести на француски, која је, чини ми се, преведена на руски и њемачки, и упознати образовани јевропски свет са једним одличним производом највећег живог песника српског. И неколико сам пута почињао, да то сам учиним, али, у почетку тешкоће око савлађивања језика а доцније други послови, не дадоше ми, на жалост, да остварим толико пута започету намеру.

Колика је била моја радост, кад сам једнога дана, прелиставајући један француски лист, угледао, да је, и без мене, моја давнашња жеља остварена! — *Видосаву Бранковића* донео је у францускоме преводу угледни париски илустрован лист, *Le Monde Moderne*, за 1897 г., у својој септембарској свесци, стр. 411—422. Преводилац јој је Рус *Е. Халперин Калински*, који већ од неколико година упознаје Французе са најодличнијим представницима словенске књижевности, а нарочито руске.

Превод је врло слободан и нама се чини, да је по рускоме. Има многих нетачности у превођењу, нарочито у извесним српским изразима, којима преводилац није могао или није знао наћи израза што одговарају у францускоме језику. Али ипак за то, приповетка се чита

са оним истим узбуђењем и националном тугом, као и сам ориџинал.

Преводилац је пропратио приповетку једном подужом белешком, која, у неколико речи, упознаје францускога читаоца са највећим српским лиричаром и његовим делима. Она је, наравно, врло непотпуна, а притом има и неколиких омањих грешака.

Уз приповетку иде добро погођен портрет песников из последњих година и још три композиције, слике, госпођице *Lescomte*, које представљају три најглавније сцене из саме приповетке. Слике, ма да су добро израђене, не приказују никакав српски тип, нити ма какво наше национално обележје.

Ово је, у колико је мени познато, једини производ нашег дичног слављеника у француској књижевности, који је међу тим преводио многе француске песнике. Покојни Илија Вукићевић, за време свога краткога бављења у Женеви, учећи језик, превео је на француски једну српску шаљиву игру. Да ли је то био Змајовин *Шаран* или која од Трифковићевих комедија, то нисмо у стању данас да потврдимо.

Српска уметничка приповетка слабо је позната у Француза. Али је зато заступљена са њеним најодличнијим представницима. Поред Змајовине *Видосаве Бранковића*, преведен је творац српске сувремене приповетке Лаза К. Лазаревић са причом *На бунару* од два различна преводиоца: г. *Vavasseur*-а (*Revue de Belgique*, 15 јануара 1885. г.) и Милана Вл. Ђорђевића (*Nouvelle Revue*, 1893., књ. LXXXII) и његов одличан ученик, Јанко М. Веселиновић са *Селанком* (*Revue Britannique*, 1891., књ. I—II) и *Чјинила* (*Revue internationale*, 1887., књ. XV) у преводу А. *Giron*-а.

*

На све стране Српства спремају се многобројне свечаности, на којима ће се прославити педесето-годишњица књижев-

нога рада првога српског лирског песника. Приређују се: забаве и концерти, свечана издања песникових дела, и т. д. И уредништво „Зоре“, знајући колико српски народ дугује своме највећем песнику, посветило је нарочити број свога листа „У Змајеву Споменицу“. И ја хитам да унесем ових неколико редака у „Споменицу“ великоме песнику, — песнику и мојих симпатија.

Исписујући их, у мојим ушима још

непрестано зује оне пуне значаја речи, које је несретна Видосава тужно изговорила сакупљеном народу, а које и ја, приликом овога народног славља и кроз уста славом увенчаног песника — јубилара, довикујем своме милом роду:

*Нема црњега ни страшнијега греха
него род свој издасти!*

*Страшан је то грех, који и на
невине пада!..*

Никола С. Пешровић

Распоред Змајеве свечаности. Одбор за Змајеву прославу у Загребу издао је овај распоред: 1.) 12. (24.) у вече: *Заједнички састанак*. 2.) 13. (25.) јуна 1899. прије подне: *Богослужење и Свечана сједница*, послје подне: *Заједнички банкет*, у вече: *Сјајна бесједа са играчком*. 3.) 14. (26.) јуна 1899.: *Полазак на Плитвичка Језера*. 4.) 15. (27.) јуна 1899.: *Народни збор на Плитвичким Језерима* код цркве св. Цар-Лазара.

Књижевна објава. У спомен народне свечаности и прославе Змајеве, одлучио је одбор за прославу, а по овлаштењу самога слављеника, да штампа његове *Булиће* и *Булиће Увеоке* у засебној књизи, са сликом пјесниковом и сликом покојне *Љубе Змајеве — Руже*. Од какве су књижевне вредности ове дивне пјесме, у којима се најбоље огледа живот и велика душа пјесникова, познато је сваком Србину, који је читајући *Булиће* са пјесником весело клицао, осјећајима среће и милине, а читајући *Увеоке*, скрушен стајао пред дубоком тугом пјесниковом. — Пјесме су ове сјајни бисер, којим би се ма која свјетска књижевност поносити могла, а ми смо и дични и поносити, што је нама та срећа у дио пала, да их можемо срп. народу у најновијем издању пружити. Ово издање *Булића* и *Булића Увеока* заинтересоваће наш читалачки свијет у толико више, што ће бити допуњено са четврт стотине пјесаме, које нису биле у дојакошњим издањима, нити су иначе гдје штампане; а биће врло укусно и у погледу штампе, и у погледу хартије; једном ријечи: достојно пјесника, достојно свечаности, достојно

народа, коме је и намијењена, а изаћи ће из штампе пред саму прославу (на Видов-дан о. г.). Да можемо нашем народу пружити прилику, како би ове дивне пјесме могао и сиромашнији Србин набавити, одлучио смо ударити што нижу цијену; а цијена је по комаду: 1 фор. 50 нч. (3 50 динара). По ту цијену продаваће се књига само за то, што је издање велико, а надамо се таквом и одзиву, те смо увјерени, да ће српски народ схватити значај овог чисто књижевног потхвата. Претплату прима и мостарска Издавачка Књижарница *Пахер и Кисића*.

Чика Јова српској дјечи. Српска Књижевна Задруга повјерила је дру Милану Шевићу редакцију Змајевих дјечијих пјесама, које ће у знак поштовања и пакће према великоме Змају изићи у њеном издању. У ову збирку ући ће најљепше и најодабраније пјесме најбољег дјечјег пјесника.

Златни снови наше мале Данице. Тако се зове нов комад, што га је удесила за дјецу госпођа *Даница Бандићка*, и што се о Змајевој прослави давао у Великој Кикинди са ванредним успјехом. Сиже ове занимљиве фантазије ово је: Мала Даница дању говори о чика Јови и пјесмама његовим, а у вече леже с молитвом а на грудма јој лијепо увезани „Невен“. Сад тек у сну види она све анђеле златокриле, и излазе јој у сну пред очи: Дјечица са клобуци од хартије на глави од којих један говори „Даје се на знање“ како ће да играју позориште; — па ето послје њега долази дјевојчица, те говори о „Луткином крсном имену“; па онда једна мала гдје казује, шта ће бити са дјечицом „На студенцу“, која се брчкају;

а послје ње, с једне стране улази дјевојчица, а с друге дечко. Она му показује своју велику лутку, која се разболела и како се брине за њу, а мали доктор с наочарима, цилиндром и штапићем брижљиво је прегледа и куцка, — те вели, да неће умријети. Слика је ова врло лијепо приказана. Е па да сте видели „Брата се дури“. Сека моли свога брата, и нуди га да разне игре играју а брата се баш вјешто дурио, да се публика сита насмијала овоме живом приказу. А шта да кажем за „Малог гушчара Стеву“, па за „Биће друштва и весеља“, па о „Торокуши Веми“, па „Разговор“. Све је један приказ љепши од другог. Десета слика је била „Шта ради Ната“, „На добром путу“, „Бира“, „Јела и Пела“, а послје доведоше „Виду“ што црта по зиду; а кад је дошао „Мали Јова“, наста жагор и веселост у публици. — Послје ове слике анђели се разиђу, а мала Даница устаје из кревета, те онако још премишљајући о свему што је у сну видела, склапа ручице и говори: „Добро јутро добри Бого“ — а иза кулиса пјевају ту исту молитву. Све су пјесмице од Чика Јове. Једино што анђели улазећи поју „Тебе Бога хвалим“.

Међневенче. Чика Змајова доноси у 19 броју *Невена* овај оглас: „Још један број пак ће читаоци наши два мјесеца дана бити без „Невена“. Ал да им то не буде необично, ја им спремам једну књижицу која ће се звати: „*Међневенче*“. У књизи тој наћи ће млади читаоци на два и по табака све, што налазе у „Невену“, — а слика биће и више. Ту ће бити говора и о „Невену“ за идућу годину. Цијена је „*Међневенчегу*“ 30 новчића. Претплату треба послати најдаље до Св. Илије ове год. кад ће књига из штампе изићи, и одмах ће се разаслати свима претплатницима о моме трошку. Свако нека нареди тачно куда да му се пошље. Претплата се шаље на моју адресу: Dr. Јов. Јовановић „*Zмај*“, Zagreb. Скупљачи добиће на 8 претплатника једну књигу на дар.“

Змајеве дописнице. Издавачка Књижарница Пахер и Кисића у Мостару израдила је у свом заводу врло лијепе и укусне карте дописнице са Змајевим најновијим ликом и оригиналним потписом.

„Змајева педесетогодишњица“. Биоградска *Звезда* доноси у свом 47 броју чланак пун топлине о Змају Јовану Јовановићу: „1849 године, када је прочишћен ваздух још мирисао на барут, на двије године послје по српску књигу знамените 1847, штампана је прва пјесма Јована Јовановића. Ове године навршује се пуних педесет година тако плодног и тако заслужног рада његовог.“

Ко је Змај то је излишно и помињати, то знају сви појаси наши, почев од оно мало живих вршњака његових па до дјеце у основним школама. То смо име познали још када смо тепајући срицали пјесме

Чика Јовине, тога смо човјека завољели и сродили се с њиме када би смо духовно хранили „*Певанијом*“ његовом, оном *природном историјом духова српских*. Он је један од оне сјајне плејаде наших пјесника, великих мајстора и оснивача наше поезије, Бранка, Ђуре Јакшића, Љубе Ненадовића, Јована Илића, један од оних који су обезбједили побједу народнога језика, који су створили и предали потомству данашњи књижевни језик наш. Змај је пјесник национални, који је пјевао патриотизам када он није био фраза и маска под којом се воде прљаве шпекулације. Он је у моћним звуцима опјевао борбу нашега народа у Војводини за своја права и опстанак, а противу грубога шовинизма мађарске бирократије, противу „болесних“ идеја каквога Старчевића, ону крваву и епску борбу Србије и Црне Горе, а најјаче и најдубље осјећаје несрећног народа нашега. Змај је лирик, пјесник ките њежних, меких, слатких пјесама љубавних, *Лирског Интермеца* нашег, и мало јеванђеље вјечите младе љубави. То је неоспорно најбољи преводилац наш, који је достојно умрио да нам представи Љермонтова, Тенисна, Арањија, Хајнеа, Гета и друге велике пјеснике. Али то није био фантаст, поклоник грешнога, *умјетник ради умјетности*, који би у својим пјесмама био и тако плитак и тако себичан да се заплете у паучине своје маште, и да се расплине у неразумљиве симболе; он је имао и очију да види и срца да осјети, и духа да разумије око себе све невоље и биједи, све ругове и неваљалства, сву злобу дана „Змај“ је многој буби крила спалио, „Жижа“ је многу гусјеницу сагорјела. Од тих пјесама, које су у своје вријеме били читави догађаји, многе ће вријеме са собом однијети, али можда баш зато треба цијенити пјесника који је знатан дио свога лијепога талента жртвовао у те неблагодарне и пролазне производе књижевне. Па послје, Змај је одјек великих напредних идеја нашега доба, пјесник демократије која наступа, пјесник исто толико народан колико и националан. Њему дугујемо за најјаче ријечи противу онога што мрзимо и презиремо, најљепше химне ономе што волимо и чему се дивимо. То није била жудња за популарношћу, јер ни данас та неблагочестивост није за препоруку, нарочито код добромислених људи. Такве пјесме и његов сталан политички демократизам можда су у пошљедње вријеме и привукле громове на њега. На пошљетку, Чика-Јова, пјесник је онога бисерја од дјечјих пјесама, свијезих, лакних, паметних! И све то педесет година, пола вијека! . . .

Чудна ствар! Све је то тако познато, тако обично, о томе се не може ни дискутовати, излишне су и књижевне студије, и новинарски чланци, и одборски прогласи, и опет се мора помињати, па чак и наглашавати! У осталом то је судбина свију великих истина: цио свијет их зна и цио свијет их заборавља.“

Голуб доноси у свом 11. и 12. броју на челу листа „Честитку младих Голубана своје милом чика Јови на дан прославе његовог педесетогодишњег пјесниковања“, од Крајишника. Осим ове пјесме има и: „Венац чики Дру Јовану Јовановићу Змају о педесетогодишњици славног му песничког рада“, од Миладина К. Николића Расинског. Затим долази животопис: *Наш чика-Јова* са сликом. Др. Миленко Р. Веснић написао је за овај број: *Моје прво познанство с чика Јовом* (у споменицу његове педесетогодишњице). Ова згодица је успомена из гимназиског доба књижевна рада пишчева проткана хумором наивне озбиљности и уображености дјетића, који у четвртој гимназији ствара. „Два брата, позоришна игра у пет чинова од Миленка Веснића!“

Уредништво Зоре заступаће на Змајевој прослави у Загребу њени чланови редакције *Алекса Шантић*, *Св. Ђоровић* и *Атанасије Шола*, те ће том приликом предати јубилару дивотно, у свиди повезан нарочити број *Зоре* посвећен прослави педесетогодишњице Змајевој.

Змајев лик. Издавачка Књижарница Пахер и Кисића у Мостару има умјетнички израђених фотографских снимака Змајева лика у кабинет и кварт формату са оригиналним потписом, израђених у сопственом фотографском ателијеру. Цијена 70 и 90 новчића.

Змајева библиографија

Певанија

ЗМАЈ ЈОВАНА ЈОВАНОВИЋА, ОДАБРАНЕ ЦЕЛОКУПНЕ УМТВОРИНЕ У ПЕСМИ И ПРОЗИ СА ОПШИРНИМ ЖИВОТОПИСОМ ЗМАЈ-ПЕСНИКОВИМ ИЗДАЊЕ КЊИЖАРЕ БРАЋЕ М. ПОПОВИЋА КОД „СВЕТОГ САВЕ“ У НОВОМ САДУ. 1882. СРПСКА ШТАМПАРИЈА ДРА СВЕТОЗОРА МИЛЕТИЋА.

Овај дивотни зборник Змајевој појезије уједно је и најдивотнији егземпляр у библиотеци српске књижевности. Велики елегантни формат, са 612 страна најфиније артије, са чистом и укусном штампом и у дивотном повезу, — то је јеванђеље српске појезије без ког не би смио бити ни најсиромашнији дом српске интелигенције, ни најскученија библиотека оних школа, гдје и једанпут ступи српско дијете у њу, ни један столић српског салона у ком је икад одјекнула златна ријеч: Змај. Књижара Браће М. Попо-

вића уложила је у ово издање пуном љубављу највеће материјалне жртве, те узвишеном имену Пјесниковом и његовој лири одала достојну пошту, оставивши у свијет украс српске књиге: *Певанију*. Српски дом цијенећи узвишени рад и истинску појезију најзаслужнијег му великана српске књиге не смије се сјећати и светковати овај дан прославе — без *Певаније* у свом дому. Српске школе награђујући своје прве ученике, најбоље ће одати пошту и обиљежити доба педесетогодишњице пјесникове, ако дарове своје ограничи искључиво на *Певанију* и друга издања Змајевој појезије. — *Певанији* су знатно снижене цијене и може се добити у свима књижарама у дивот повезу, у дивот издању, и издању за народ од 3 до 6 фор.

Хевен

ЧИКА ЗМАЈОВИЊ ЛИСТ, ИЗЛАЗИ У ЗАГРЕБУ СВАКОГ 1 И 15 У МЈЕСЕЦУ (ОСИМ ЈУЛА И АВГУСТА). ГОДИШЊА ЦИЈЕНА МУ ЈЕ 3 ФОР. ПРЕПЛАТУ ВАЉА СЛАТИ СРПСКОЈ ШТАМПАРИЈИ У ЗАГРЕБУ.

Ђулићи убооци

пјесме Змај-Јов. Јовановића. Дивот издање српске књижаре Браће М. Поповића у Новом Саду 1882.

Снохваташце

Змајовине. Свеска I и II. Издање Ауторово. Парна радикална штампарија у Биограду.

Друга Певанија

I св. издање „Српске Књижевне Задруге“ IV коло за 1895 годину. За штампу приредио и предговор написао М. К. Драгутиновић.

II св. издање „Српске Књижевне Задруге“ V коло за 1896 годину. За штампу приредио М. К. Драгутиновић.

Шаран

шаљива игра у једном чину од Змаја Јована Јовановића. Издање Браће М. Поповића у Новом Саду. „Позоришна библиотека“.

Ошма Мурањ Града

од Јована Арања, превео Змај Јован Јовановић.

Енох Јрден

од Алфреда Тенисна превео Змај-Јован Јовановић. Ово је дјело наградила Матица Српска. У Новом Саду издање штампарије А. Пајевића 1880.

Чобекова Шрагедија

од Имре Мадача, превео Змај Јован Јовановић. Штампарија А. Пајевића.

САДРЖАЈ: Стеван Бешевић-Петров *Змајевка* са сликом Змајевом. — **Пјесме:** Алекса Шантић: *Поклич Змају*. — А. Х. Карабеговић: *Пјесник*. — Љубомир Лотић: *О педесетогодишњици књижевног рада* — Змаја-Јована Јовановића. — **Приповијетке:** Мита Калић: *Успомена Змаја-Јована Јовановића*. — Мита Нешковић: *Бабиње*. — Др. Илија Огњановић-Абуказем: *Покраћен Змај*. — Разни књижевници: *У Змајеву споменицу*. — **Чланци:** Стеван Жакула: *Змај-Јован Јовановић*. — **Писма:** Никола С. Петровић: *Из Женева*. — **Кроника.**

Претплату *Зоре* прима њена Администрација, затим Издавачка Књижарница Пахер и Кисића у Мостару, Дворска Књижарница Мите Стајића у Биограду и сви њени повјереници. — Рукописи шалу се Уредништву. — Поједина свеска стаје 40 новчића. — Прима трговачке и друге огласе, рачунајући од петит-редка у једном стунду и то: за једно оглашавање по 6 новч., за три оглашавања по 4 новч., а за више од три пута, као и за огласе на читавој страни, знатно јефтиније. За сваки пут оглашавања урачунава се 30 новч. билеговине.